

TÖRTÉNELMI DOLGOZATOK.

A könyvnyomtatás őskorából.

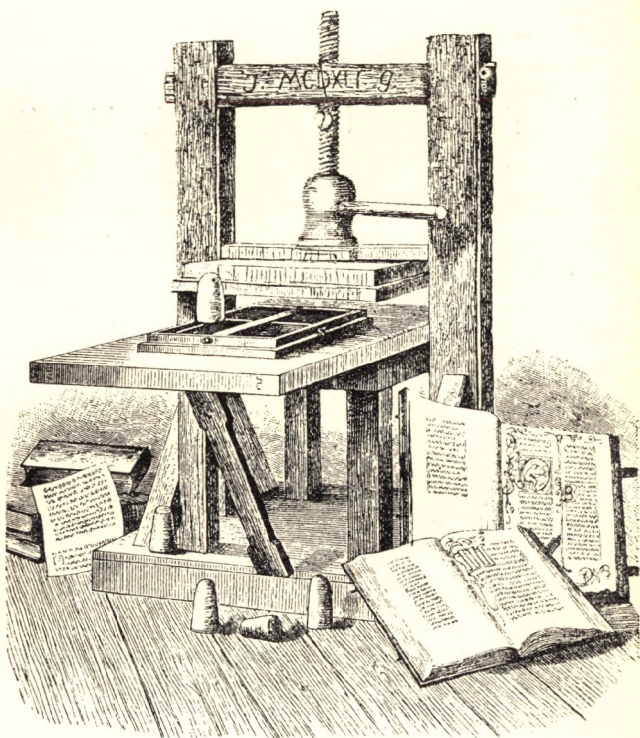
IRTA: FIRTINGER KÁROLY.

JELEN cikkemben oly dolgokra óhajtok kiterjeszkedni, melyek nagyobb részükben még ma is vita tárgyát képezik, jóllehet legjobb nevű külhoni szakíróink is szóltak már azokhoz, de bizony megállapodásra nem tudtak jutni. Jómagam sem kecsegtetem magamat azzal, mintha képes lennék világosságot hozni az elmondandó homályos dolgok mibenlétébe, hanem éppen csak a tárgy érdekessége bír arra, hogy azokkal e helyen foglalkozzam.

Itt van például ama hagyomány, mely szerint Gutenberg János atyamesterünk nyomtató sajtójának konstruálásánál a borprést vette volna mintául. Ezt a föltevést nem találja elfogadhatónak Faulmann Károly; ő inkább azt hiszi, hogy Gutenbergnek az ő korabeli papirgyártóknak (Papyrer) prései szolgálhattak mintául sajtójának összeállításánál.

1856. évben megtörtént, hogy a mainzi Hof zum Jungen elnevezésű házat — melyben annak idején Gutenberg első nyomdája volt felállítva — azon időbeli tulajdonosa fenekestől felforgattatta; ugyanis vendéglőt rendezett be abban, és e célra borpinczét is csináltatott. Az e miatt véghezvitt ásatásoknál aztán az építő munkások 1856 márczius 22-én a ház fundamentumában, 22 lábnyi mélységben, eltemetett lakosztályok marad-

ványaira bukkantak, ezekben pedig félig korhadt fadarabokra, melyek közelebbi megtekintésnél a Gutenberg által használt nyomtató sajtó alkatrészeinek találtattak. Ugyanis találtatott egy fahasáb, közepén jókora orsó befogására szolgáló kerek lyukkal, melyet a sajtó úgynevezett koronafájának tekintenek s a mely J. MCDXLI. G.

Gutenberg állítólagos könyvsajtója 1441. évből. *

felírást mutat, a mit a tudósok Gutenberg nevének kezdőbetűivel és 1441. évszámmal vélnek magyarázhatónak.

Megtalálták még Gutenberg ezen állítólagos fajsajtója két törzsfájának csonka maradványait is, a mint azok mellékelt képünkön a koronafával együtt sötétebb színezésben láthatók, míg a prés egyéb részei képzelet-

* A képünkön a sajtó lábánál látható körtealakú kövek valószínűleg festékdörzsölők voltak, mert szintén ott találták a sajtófragmentumokkal együtt. Eredetiben azonban ilyen kövek találtattak Mainz városa egyéb helyein is, a miből a tudósok azt következtetik, hogy azok még a római ó-korból maradtak ott és hogy a rómaiak azokat tulajdonképpen súlymértékül használták. A képen látható könyvek pedig Gutenberg nyomtatványait jelzik.

ből állítottak elő, és az ilyen állapotban közszemlére van kitéve, Drezda városa muzeumában.

Hogy a kérdéses sajtómaradványok oly nagy mélységből kerültek napvilágra, azzal magyarázzák, hogy a századok viharában nagy átváltozásokon ment keresztül Mainz városa, különösen 1632-ben, midőn a város a svédek által ostromoltatva, a szóban levő Hof zum Jungen ház is színig elpusztult, – valamint azzal, hogy a város utczakövezetének szintje idővel egyre emelkedett.

Ámde vannak, kiknek alaposnak látszó kifogásaik vannak e Gutenbergtől származó sajtó-töredékek valódisága iránt; így kétely merült fel a koronafa egykorúsága iránt a *J* betű formája miatt, miután tudvalevő, hogy Gutenberg idejében a *J* betűt még *I*-vel jelölték. Azonkívül szokásban volt abban az időben Johannes helyett Henne-t írni. Aggályos továbbá az évszámban a *CD* használata *CCCC* helyett, mely utóbbi írásmód volt inkább járatos Gutenberg idejében. Mindezek az ellenvetések e szerint tehát komoly figyelembevételt igényelnek.

Ezek után áttérek egy másik kérdésre, mely évekkel ezelőtt képezte vita tárgyát két elsőrendű szakíró közt – s tudtommal mai napig sincsen tisztázva. Ugyanis fölmerült az a kérdés, vajjon régi nyomóink nagyobb testi erő kifejtésével dolgoztak-e kezdetleges faszajtóikon, vagy pedig nem került-e ezen munka nagy megerőltetésbe? *Theodore Low De Vinne*, az amerikai szakírók legelőkelőbbje, e tekintetben úgy vélekedett, hogy régi nyomómunkásaink bizony nehéz munkát végeztek a sajtó mellett, mely megkívánta a teljes testi erő kifejtését. Ezzel szemben *Faulmann Károly*, az ismert német szaktekintély,* azt vitatta, hogy e munka nem lehetett oly súlyos természetű, mert régi sajtóink ábráinak legnagyobb részén láthatni, hogy a nyomó (Pressmeister) pusztán egy kézzel fogja a sajtó fogattyúját; hivatkozik Faulmann ez iránt különösen Jodocus Badius egy 1498. évi nyomdajelére, az ismeretes „Praelum

* A *Pusztai Ferencz* által kiadott Nyomdászati Enciklopédia nyomán ezekben adjuk e két nevezetes férfiú életadatait: Faulmann Károly 1835-ben született, Halle városban. Betűszedő volt, de önszorgalmával kiképezte magát gyorsírási tanárnak és szakírónak. Meghalt Bécsben, 1894-ben. – De Vinne Theodore Low 1828-ban született, Stamfordban, Connecticut államban. Szintén tanult nyomdász. 1859-ben nyomdatulajdonos lett New-Yorkban. Üzlete ma világhírű. Több nagybecsű szaktörténeti munkát írt. 1901-ben a „művészetek nagymestere“ címmel tiszteltetett meg pályatársai által.

Ascensianum“-ra,* mely szintén ilykép tünteti fel a nyomót munka közben. Mi a magunk részéről inkább vagyunk hajlandók De Vinne nézetét elfogadni; ebben a tekintetben támogat bennünket ugyancsak a híres

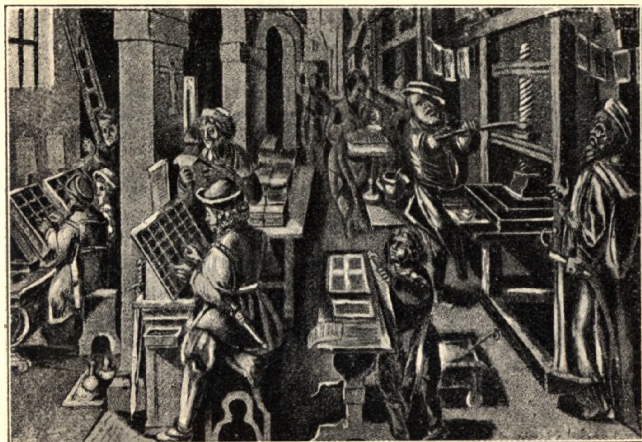
Jodocus Badius nyomdajele 1520. évből.

párisi nyomdásznak, Jodocus Badiusnak egy másik, 1520. évből származó jele, ugyanazzal a sajtóval, de mégis azon különbséggel, hogy utóbbin – mint a mel-

* E nyomdajel látható a Magyar Nyomdászok Évkönyve 1899. évi folyamának 21-dik oldalán. Ott azonban hibás az évszám, mert 1607 helyett annak helyesen 1498-nak kellene lenni. Jodocus Badius élt 1462-től 1535-ig. Konrád nevű fia pedig 1510-től 1560-ig. Több Badius nyomdász nem létezett.

lékelt képből kivehető — a nyomó ugyancsak nagy erőfeszítéssel látszik dolgozni.

Megerősíti ebbeli nézetünket az alább közölt további illusztráció, mely egy Stradamus János nevű művész * Impressio librorum című rézmetszetének hasonmása a melyen szintén nehéz munkában látjuk a nyomtatást végző munkást. Minthogy pedig utóbbi kép nagy közvetlenségével sokkal hitelesebbnek látszik a nyomdák belsejében lefolyt életnek visszaadása tekintetében, mint a különböző nyomdai vignettákon ábrázolt nyomóalakok, úgy bizvást elfogadhatjuk De Vinne nézetét, mint a helyesebbet a nyomói munkát illetőleg.

Stradamus János rézmetszetének erősen kisebbitett hasonmása.

Egy harmadik, mai napig vitás kérdés, mely némileg összefügg a betűtesten levő szignaturának keletkezési történetével, a körül forog, hogy a betűk a könyvnyomtatás első idejében el voltak-e látva apró likacsokkal azon célból, hogy az azokon keresztül húzandó drót segítségével a sorok egyenlő futását s a szedés minél biztosabb ellentállását ériék el a nyomólabdával történő befestékezésnél előfordulható kihúzgálás ellenében, vagy nem.

A bemutatott ábrán láthatunk ilyen kihúzgált betű képét, a mint a nyomó vigyázatlansága folytán ott maradt a nyoma. Könyvtudósaink csak három ily eset-

* Élt 1523-tól 1605-ig.

ről tudnak az inkunabulumok korából. Ezeknek az inkunabulumoknak nevezett ősnymtatványok száma pedig nem csekély; Hain katalogusa nem kevesebb mint 16.299 nyomtatott könyvet sorol fel, mint a melyek az 1500. év előtt láttak napvilágot szerteszét az európai kontinensen.

A fentérintett három esetben egy nyomtatványon a kihúzgált betűnek csak gyenge nyoma látszik, míg a másik kettőben világosan látható a betűtest oldalán egy kerek, nyílásforma nyom, melyet *Faulmann* lyuknak állít s melyen keresztül a soregyent tartott drót fűzve volt volna. Más szakírók azonban e nézetet nem vélik elfogadhatónak, az érintett nyomot nem lyuknak állítják, hanem inkább bemélyedésnek, mely a szedőnek a mai szignatura gyanánt szolgált; legújabban

trinitibus p^risus m^hh de p^risus in t^o dice re
 in sequentibus: fed dūtaxat autenti cor^r ir^r aē
 pagina verba fideliter curabo onede sī
 potissimū: nisi qñ alium doctorem noia
 p^r cuius verba statim sequunt^r verba bi
 me. q^r ipse omnes videtur coiter mgrōi
 cellere vbi de differentijs p^r dōcum agitur

Kölni nyomtatványtöredék 1476. évből.

pedig *dr. Zedler Gottfried* Die älteste Gutenbergtype című munkájában e bemélyedést az azon időben használt öntőkészülékek szerkezetéből származottnak mondja.

Faulmann fenti nézete támogatására azt mondja, hogy abban az időben bajosan ment a szedés oly gyorsasággal mint mai napság, így tehát szignaturára egyáltalán még nem volt szükség; ő ellenkezőleg azt hiszi, hogy éppen a drót használata hozta létre a mai szignaturát, a mennyiben idővel nem a betű testén keresztül fűzték a drótot, hanem ennek alján kivájtak számára egy félkörű csatornát, melybe illesztve aztán, a drót megtette szolgálatát mint a soregyent tartó segédeszköz. A mai szignaturát Faulmann a híres Jenson Miklósnak tulajdonítja, ki az eszmét arra valószínűleg az imént leírt eljárásból merítette.

Faulmannak fenti véleményét a drótot illetőleg támogatni látszik, hogy a régi nyomdák kellékei közt

ott találjuk a drótot is; így megvan az 1474–1483-ig fennállott firenzei kolostor-nyomdának kiadási jegyzékén, mely szerint az kiadott (az árák egy-egy fontra értetnek, mint pénzegységet pedig a toszkánai lirát kell venni) aczélra 2·80 lirát, fémre (antimonra?) 11·0-et, sárgarézre 12·0-t, vörösrézre 6·8-et, ónra 8·0-at, ólomra 2·4-et, *vasdrótra* pedig 8·0 lirát.

A szedésnek dróttal történt egyenesre állítását abban az időben, mikor még regletta és durchschuss mint segédeszközök ismeretlenek voltak, valamint a betűk egyenszögű öntése is még hiányos volt, éppenséggel nem találjuk lehetetlennek, hanem igenis nagyon valószínűnek, s így csak hozzájárulhatunk Faulmann eziránti nézetéhez.

Egészen jól emlékszem, hogy tanulási időmben még a fővárosba került vidéki szaktársakat a fővárosiak azzal gúnyolták, hogy: még mindig spárgára fűzik-e X vagy Y-ban a betűket, vagy hogy még mindig zacskókból szednek-e ottan? Lehet, hogy ilyen mende-mondáknak valamikor, nagy idő előtt, voltak némi reális alapjai, s azok emléke maig fenmaradt köztünk mint száj-hagyomány, nemzedékről nemzedékre. Hiszen tudjuk, a hagyomány képezi a történet ősforrását.

